

Małgorzata Wesołowska

Uczelnie galicyjskie doby autonomii

Streszczenie

Celem artykułu jest ocena sytuacji uczelni galicyjskich po uzyskaniu przez Galicję autonomii. Skupiono się w nim na sytuacji uniwersytetów oraz Szkoły Politechnicznej we Lwowie, m.in. na liczbie wykładowców, słuchaczy i wykładów na tych uczelniach. Rozpatrywano również kwestię materialnego wsparcia nauki. Przeprowadzona analiza pozwala na wyciągnięcie wniosku, że uzyskanie przez Galicję autonomii przyczyniło się do rozwoju szkolnictwa oraz poprawy poziomu wykształcenia społeczeństwa. Dzięki większemu dostępowi do finansowania mogły się rozwijać również nowe dziedziny nauki. Sytuacja na objętych analizą uczelniach była podobna. Od początku okresu autonomii w Galicji wzrastała liczba wykładowców, wykładów oraz słuchaczy. Powstawały nowe wydziały, katedry czy kierunki kształcenia. Z uwagi na charakter kształcenia uczelnie galicyjskie wykształciły wielu sławnych humanistów.

Słowa kluczowe: autonomia, Galicja, szkolnictwo wyższe, uniwersytet.

Klasyfikacja JEL: I23, I28, N33.

1. Wprowadzenie

Początki kształcenia w szkołach, które swym charakterem mogły przypominać współczesne uniwersytety i szkoły wyższe, sięgają jeszcze czasów starożytnych. Zauważalny rozwój kształcenia wyższego w Europie przypada na okres średniowiecza, a dokładniej na XI–XIII w., kiedy to powstało wiele uniwersytetów,

m.in. Uniwersytet Boloński, Uniwersytet Paryski czy Uniwersytet Oksfordzki. Kolejne stulecia to czas rozwoju nauki i rozkwit kształcenia na uniwersytetach, na których wykładano głównie nauki humanistyczne. Początki rewolucji kształcenia datuje się na XVIII w. Do głównych przyczyn należały podboje kolonialne ówczesnych mocarstw oraz rozwój kapitalizmu. Mocarstwa przeznaczały znaczne środki na badania naukowe, które miały wpływ nie tylko na naukę, ale na życie całych społeczeństw [*Historia nauki polskiej. Tom IV...* 1987, s. 65].

Na ziemiach polskich w czasach zaborów funkcjonowały cztery uniwersytety, tj. Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Lwowski, Uniwersytet Warszawski oraz Uniwersytet Wileński. Dwa z wymienionych, Uniwersytet Jagielloński oraz Uniwersytet Lwowski, znajdowały się na terenie polskiej części zaboru austriackiego nazywanej Galicją. Ponadto na terenie Galicji działały m.in. Akademia Sztuk Pięknych i Akademia Umiejętności w Krakowie, jak również Akademia Weterynaryjna i Szkoła Politechniczna we Lwowie. Autonomia Galicji przyniosła swobodę nie tylko polityczną, ale też kulturową, która spowodowała realne zmiany w obszarze oświaty, w tym także w szkolnictwie wyższym.

Celem artykułu jest analiza sytuacji uczelni Galicji po uzyskaniu przez nią autonomii. Głównym obszarem badań jest sytuacja na uniwersytetach oraz w Szkole Politechnicznej we Lwowie, m.in. wielkość kadry naukowej, liczba słuchaczy i wykładów. Na początku przedstawiono tło historyczne oraz scharakteryzowano oświatę dorosłych w Galicji przed uzyskaniem autonomii. Następnie zaprezentowano sytuację panującą na uczelniach galicyjskich oraz sposób finansowania nauki.

2. Tło historyczne

W wyniku rozbiorów terytorium Polski podzielone zostało między trzy mocarstwa – Rosję, Prusy i Austrię. W ponad stuletnim okresie nieistnienia Polski jako suwerennego państwa ziemie polskie silniej integrowały się z państwami zaborczymi niż między sobą i wiązały z nimi swój rozwój gospodarczy. Dodatkowo w XIX w., kiedy Polska nie tworzyła jedności terytorialnej, narodowej i gospodarczej, zaczęła się formować nowa, kapitalistyczna gospodarka [Małecki 1991, s. 14].

Za najgorzej rozwinięty pod względem gospodarczym uważano zabór austriacki, a dokładniej jego polską część, czyli Galicję. Winą za taki stan rzeczy należy obciążyć ówczesny rząd mocarstwa, który nie interesował się ziemiami podbitymi na północy. Traktował je jako kolonię i nie inwestował środków w zakłady produkcyjne na tym terenie. Dodatkowo sytuację pogarszał niekorzystny dla Galicji obrót towarami z Niemcami, który niszczył rodzimą, drobną wytwórczość. Nie dbano też w dostatecznym stopniu o rozwój infrastruktury transportowej. Na tym tle wyróżniał się Śląsk Cieszyński, gdzie rozwijało się

włókiennictwo oraz w pewnym stopniu przemysł górniczo-hutniczy. Warto jednak wspomnieć, że Galicja posiadała bardzo bogate złoża nafty, soli oraz wosku ziemnego, które były eksploatowane, aczkolwiek zaspokajały przede wszystkim potrzeby rynku lokalnego [Jonca 2001, s. 157–161].

Ogólnie rzecz ujmując, sytuacja na ziemiach polskich pod panowaniem austriackim była trudna. Rządzone przez obcą władzę stały się obiektem wyzysku fiskalnego, który miał zaspokajać potrzeby mocarstwa w czasie wojen z Francją. Gospodarka opierała się głównie na rolnictwie, które pozostawało na niskim poziomie rozwoju. Panująca cenzura oraz system policyjny skutecznie hamowały rozwój życia naukowego oraz blokowały kontakty z zagranicą [*Historia nauki polskiej. Tom III...* 1977, s. 144].

Uzyskanie przez Galicję autonomii po 1866 r. przyniosło zauważalne zmiany. Większa swoboda polityczna przyczyniła się do ożywienia w różnych obszarach życia gospodarczego oraz społecznego. Na pierwsze miejsce wysunęła się oświata, na którą przeznaczano najwięcej pieniędzy z budżetu (od 5,2% w 1866 r. do 40,05% ogółu wydatków w 1911 r.). Oprócz wydatków publicznych na oświatę można również wskazać wydatki prywatne, które są ujmowane jako pozycje oświatowe wielu zakładów, stowarzyszeń i instytucji (np. klasztory, koleje, fabryki czy izby handlowe), które utrzymywały swoje własne szkoły. Na drugim miejscu w budżecie w 1911 r. znalazły się wydatki na cele gospodarcze, stanowiąc 22,39% ogółu wydatków. Trzecią kategorią wydatków było zdrowie i opieka nad ubogimi (10,7%), ponieważ od czasu uzyskania autonomii to państwo wzięło na siebie te wydatki. Na czwartym miejscu w budżecie znalazła się komunikacja, na którą przeznaczano 9,6% ogółu wydatków. Poprawa w tym obszarze miała przyczynić się do wzrostu gospodarczego całej Galicji [Bartoszewicz 1917, s. 179–181].

3. Poziom oświaty dorosłych w Galicji w latach poprzedzających uzyskanie autonomii

Do czasu uzyskania przez Galicję autonomii poziom wykształcenia osób dorosłych był niski. Świadczy o tym m.in. wysoki odsetek analfabetyzmu, wynoszący w niektórych powiatach powyżej 90% ogółu mieszkańców (tabela 1). Najwięcej osób umiejących czytać i pisać zamieszkiwało powiaty, których siedzibą były duże miasta, np. Kraków czy Lwów. Znacznie gorzej było w powiatach, które znajdowały się w znacznej odległości od ważnego ośrodka kulturowego czy naukowego. Tam poziom analfabetyzmu w całej populacji niejednokrotnie przekraczał 80%. Oznaczało to, że ponad 80 na 100 osób nie potrafiło ani czytać, ani pisać, natomiast z pozostałej części kilka osób posiadało umiejętność samego czytania, co ostatecznie daje niespełna 10 na 100 osób w pełni piśmiennych i umiejących czytać.

Tabela 1. Liczba ludności umiejacej czytać i pisać w wybranych powiatach i miastach galicyjskich w 1880 r.

Powiat (starostwo)	Ludność					
	umiejająca czytać i pisać		umiejająca tylko czytać		nieumiejająca ani czytać, ani pisać	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Lwów	57 976	52,83	4430	4,04	47 340	43,13
Kraków	38 498	58,25	4485	6,79	23 112	34,96
Buczacz	7626	7,39	3494	3,38	92 105	89,23
Drohobycz	10 175	9,17	2594	2,34	98 132	88,49
Jaśło	8062	8,32	7887	8,14	80 982	83,54
Kołomyja	8916	8,1	1368	1,24	99 807	90,66
Łańcut	10 137	8,5	20 973	17,59	88 132	73,91
Myślenice	16 319	20,23	17 819	22,09	46 516	57,68
Nowy Sącz	11 254	11,33	8892	8,64	79 693	80,03
Rawa	4827	5,66	1466	1,72	55 356	92,62

Źródło: [Rutowski 1887, s. 21–24].

Kolejnym aspektem, który świadczy o poziomie oświaty ludności, jest sposób zarobkowania. Ludność Galicji do czasu uzyskania autonomii utrzymywała się przede wszystkim z rolnictwa i leśnictwa (tabela 2). Największy odsetek ludności zajmującej się uprawą roli oraz leśnictwem zamieszkiwał małe miejscowości, w których pobliżu nie było żadnego dużego miasta czy zakładu przemysłowego. Przykładem są Myślenice, gdzie rolnictwem trudniło się ponad 90% mieszkańców. Inaczej wyglądała sytuacja w większych miastach galicyjskich, np. w Drohobyczu czy Kołomyi, w których ludność trudniąca się rolnictwem i leśnictwem stanowiła do 70% ogółu. Wyjątek stanowiły Kraków i Lwów, gdzie odpowiednio tylko 1,88% i 2,43% ludności uzyskiwało dochód z uprawy roli i leśnictwa.

Druga co do wielkości grupa ludności czerpała dochód z przemysłu. W Galicji istniało wiele gałęzi przemysłu, ale pod względem liczby zatrudnionych w nich osób dominowały: produkcja wyrobów metalowych, przemysł drzewny, przędzalnictwo i tkactwo oraz wyrób odzieży i artykułów mody. Z przemysłu najwięcej osób utrzymywało się w dużych miastach, takich jak Lwów i Kraków, w mniejszym stopniu w Kołomyi czy Nowym Sączu. Trzecią grupę stanowili robotnicy ze zmiennym zatrudnieniem, służba dochodząca oraz osoby niewiadomego zatrudnienia. Najwięcej było ich w największych i dużych miastach. Obok Lwowa i Krakowa były to jeszcze Drohobycz i Jaśło. Inną wartą uwagi grupą zawodową, charakterystyczną tylko dla dwóch największych miast, są urzędnicy, wojskowi, duchowni i nauczyciele. Pod względem liczby osób trudniących się tymi zawo-

Tabela 2. Sposób zarobkowania ludności w wybranych powiatach i miastach galicyjskich w 1880 r. (w %)

Powiaty i miasta	Rołnictwo i leśnictwo	Górnictwo i hutnictwo	Przemysł	Handel	Komunikacja lądowa i wodna	Urzędnicy, wojskowi, pensjonisi, duchowni, nauczyciele, ich rodziny, domownicy i służba	Adwokaci, notariusze, architekci, inżynierowie, geometryści, artyści, literaci, lekarze, służba zdrowia, ich rodziny, domownicy i służba	Właściciele domów i rentierzy, ich rodziny, domownicy i służba	Robotnicy ze zmiennym zajęciem, służba dochodząca i ludność niewiadomego zatrudnienia
Lwów (miasto)	2,43	0,01	28,92	11,89	7,08	23,14	3,50	6,41	15,62
Kraków (miasto)	1,88	0,08	28,09	16,15	5,23	24,46	3,60	7,15	13,36
Buczacz	74,35	–	7,15	4,19	0,23	2,59	0,24	4,69	6,56
Drohobycz	65,35	5,76	7,10	2,76	0,32	2,03	0,24	5,32	10,92
Jasło	75,96	0,17	6,75	1,95	0,07	3,08	0,14	0,47	11,41
Kołomyja	69,76	0,10	10,21	4,81	1,12	3,80	0,44	1,7	8,06
Łańcut	80,79	–	7,39	3,28	0,19	2,03	0,26	0,58	5,48
Mysłenice	91,32	–	4,25	1,05	0,01	1,06	0,1	0,06	2,15
Nowy Sącz	76,59	0,03	8,47	3,43	0,57	4,03	0,38	0,74	5,76
Rawa	80,78	0,06	5,67	3,42	0,06	1,53	0,10	1,1	7,28

Źródło: [Rutowski 1887, s. 28–29].

dami grupa ta zajmuje drugie miejsce w Krakowie i Lwowie. Uprawianie takich zawodów wiązało się już nie tylko z posiadaniem umiejętności czytania i pisania czy też nauką danego zawodu, ale zdobyciem odpowiednio wysokiego wykształcenia. Kraków i Lwów przyciągały osoby chętne i mogące się kształcić w wybranych kierunkach, ponieważ posiadały zaplecze naukowe w postaci uniwersytetów, a w późniejszym czasie były w stanie zapewnić im miejsce pracy.

Rewolucja z 1848 r. poskutkowała reformą szkolnictwa średniego i wyższego w Austrii, ale zmiany te nie dotyczyły Galicji, która przeżywała w tym czasie ponownie nasilenie akcji germanizacyjnej. Dopiero wojna przegrana przez Austrię w 1859 r. doprowadziła do złagodzenia wewnętrznej polityki. Pierwsze tego skutki były widoczne już dwa lata później, kiedy język niemiecki został usunięty z wiejskich szkół ludowych. Stopniowo usuwano obcych urzędników oraz nauczycieli, dając tym samym szansę młodzieży na pracę w administracji i szkolnictwie. Po tych wydarzeniach wzrosło zainteresowanie studiami wyższymi wśród młodych osób. Do ostatecznego spolszczenia szkolnictwa doszło dopiero kilka lat później, w 1866 r., ale jeszcze przed ostatecznym uzyskaniem przez Galicję autonomii. Do tego czasu były podejmowane jedynie pojedyncze próby pracy oświatowej skierowanej do osób dorosłych. Zacofaniu gospodarczemu Galicji towarzyszyło nie mniejsze zacofanie oświaty i nauki. Poczynając od zaniedbanych wiejskich szkół ludowych, a na zgermanizowanych uniwersytetach kończąc, szkolnictwo okresu przedautonomicznego nie spełniało swojej roli siły napędzającej rozwój gospodarczy kraju [Terlecki 1990, s. 18–19; *Historia nauki polskiej. Tom IV...* 1987, s. 67].

4. Kształcenie wyższe w Galicji w okresie autonomii

Charakterystyczne dla początków okresu autonomii Galicji było powszechne zrozumienie dla konieczności kształcenia ludności. Pogląd taki reprezentowali przedstawiciele różnych opcji politycznych, czego skutkiem było powstawanie różnych towarzystw i organizacji oświatowych mających na celu walkę z analfabetyzmem, wydawanie książek adresowanych do różnych odbiorców, broszur naukowych, kulturalnych i politycznych, jak również organizowanie bibliotek i odczytów [Stopińska-Pająk 1995, s. 241].

Osoby z wysokim poziomem wykształcenia poza rzetelnym wykonywaniem swojego zawodu chciały zgłębiać i promować dziedzinę, w której się wykształciły. W okresie przedautonomicznym istniało jednak zaledwie kilka towarzystw skupiających ludzi z kręgów kulturowych, naukowych czy zawodowych. Wszelkie chęci i dążenia mające na celu rozwój nauki i oświaty były hamowane przez otoczenie instytucjonalne. Brak swobody i wolności w obszarze nauki i kultury

przed uzyskaniem przez Galicję autonomii poskutkowało wzmocnionymi działaniami, których celem było powstanie nowych stowarzyszeń po jej uzyskaniu [Dybiec 1995, s. 35–36].

Akademia Umiejętności w Krakowie była jednym z tych towarzystw o charakterze ogólnym. Skupiała uczonych z obszaru nie tylko Galicji, ale też z pozostałych zaborów oraz z emigracji. Energicznie rozwijała się działalność wydawnicza, która obejmowała humanistykę oraz nauki ścisłe. Wydawano dzieła polskich i zagranicznych autorów. Członkowie Akademii podejmowali też skuteczne działania mające na celu nawiązanie kontaktów z instytucjami naukowymi z całego świata [Hulewicz 2013]. Autonomia, jaką Galicja uzyskała wraz z innymi krajami monarchii, stanowiła impuls do zrzeszania się ludzi o podobnych zainteresowaniach i tworzenia towarzystw. Najwięcej towarzystw powstało w obszarze nauk o zdrowiu. Były to m.in. Towarzystwo Lekarzy Galicyjskich w Krakowie, Towarzystwo Ginekologiczne w Krakowie czy Krakowskie Towarzystwo Dermatologiczne. Spośród innych można wymienić Towarzystwo Politechniczne skupiające osoby reprezentujące nauki ścisłe i techniczne, które powstało przy Szkole Politechnicznej we Lwowie, Towarzystwo Tatrzańskie, które zajmowało się ochroną przyrody Karpat i badaniami geologicznymi na tych terenach, Towarzystwo Rybackie czy Towarzystwo Historyczne [Dybiec 1995, s. 36–37]. Różnorodność towarzystw oraz wydawanych czasopism świadczy o dużym potencjale naukowym społeczeństwa Galicji. Swoboda, z jaką organizowały się środowiska naukowe, ich mnogość oraz prężne działanie, stanowiły o przewadze Galicji nad ziemiami polskimi znajdującymi się pod panowaniem innego zaborcy.

Swobody polityczne zaowocowały również rozwojem uniwersytetów, które bez wątplenia stanowiły ważne ośrodki promocji nauki. W tabeli 3 zaprezentowano dane na temat liczby wykładowców, słuchaczy oraz wykładów organizowanych w poszczególnych latach na Uniwersytecie Lwowskim.

Jeszcze w 1851 r. liczba wykładowców uniwersytetu we Lwowie wynosiła 31, w tym 19 profesorów zwyczajnych. 20 lat później, po uzyskaniu autonomii przez Galicję, liczba ta zaczęła sukcesywnie wzrastać. Do lat 90. XIX w. co dekadę przybywało średnio 10 wykładowców. Największy przyrost zaobserwowano na przełomie XIX i XX w., kiedy liczba wszystkich wykładowców wzrosła o ponad 100% (z 68 w 1891 r. do 149 w 1901 r.). Taka dynamika utrzymała się do czasów pierwszej wojny światowej. Grupy wykładowców, których zmiana ta dotyczyła w największym stopniu, to profesorowie zwyczajni oraz inni wykładowcy. Analogiczną tendencję widać w liczbie wykładów oraz słuchaczy. Do lat 90. XIX w. ich liczba stale wzrastała, ale tempo wzrostu nie było duże (kilkadziesiąt godzin więcej wykładów i niespełna dwustu słuchaczy więcej). Dopiero przełom wieków przyniósł znaczne zwiększenie dynamiki zmian, co przełożyło się na ok. 100 wykładów więcej w każdej następnej dekadzie oraz bardzo duży przyrost słuchaczy,

szczególnie w ostatniej dekadzie objętej analizą (z 1972 słuchaczy w 1901 r. do 4595 w 1911 r.). Większość wśród słuchaczy stanowili Polacy (60–70% ogółu). Kolejną najliczniejszą grupą narodową byli Rusini, którzy w poszczególnych latach stanowili ok. 30% słuchaczy. Ostatnią wymienianą narodowością są Niemcy, ale w żadnym roku ich liczba nie przekroczyła 1% ogółu. Początkowo najwięcej słuchaczy uczęszczało na wydział prawniczy (542 w 1876 r.) oraz na wydział teologiczny (195 w 1876 r.). Trzecim wydziałem pod względem liczby słuchaczy był wydział filozoficzny, na który uczęszczało 152 słuchaczy w 1876 r. Czwartym, najmłodszym wydziałem na Uniwersytecie Lwowskim był wydział medyczny, na którym kształcenie rozpoczęto dopiero w 1894 r.

Sytuacja była inna na koniec badanego okresu. W 1911 r. najwięcej słuchaczy miał wciąż wydział prawniczy (3256), na drugim miejscu pod względem liczby słuchaczy znalazł się wydział filozoficzny (1128), na trzecim – wydział medyczny (524), a na czwartym – wydział teologiczny (358).

Podobnie sytuacja kształtowała się na Uniwersytecie Jagiellońskim, ale dynamika wzrostu kadry wykładowców oraz słuchaczy była nieco niższa niż na Uniwersytecie Lwowskim (tabela 4). W 1851 r. liczba wykładowców wynosiła 49, w tym 28 profesorów zwyczajnych. W Krakowie również przełom wieków przyniósł większe tempo wzrostu liczby nie tylko wykładowców, ale też samych wykładowców (z 189 w 1891 r. do 322 w 1911 r.) i słuchaczy (z 1147 w 1891 r. do 2641 w 1911 r.). Zdecydowaną większość słuchaczy, ponad 90%, stanowili Polacy. Drugą grupę stanowili Rusini, ale wśród słuchaczy nigdy nie było ich więcej niż 5,2%. Ostatnią wymienianą grupą są Niemcy; podobnie jak na Uniwersytecie Lwowskim nigdy nie było ich więcej niż 1% ogółu. Początkowo najwięcej słuchaczy uczęszczało na wydział prawniczy – 262 słuchaczy w 1875 r. Drugie miejsce pod względem liczby studiujących zajmował wydział medyczny – w 1875 r. studiowało na nim 181 osób. Trzecie miejsce zajmował wydział filozoficzny, a czwarte wydział teologiczny. Na koniec badanego okresu, w 1911 r., najwięcej słuchaczy uczęszczało na wydział prawniczy – 1171. Niewiele mniej, bo 1154 słuchaczy, było na wydziale filozoficznym. Trzeci w kolejności był wydział medyczny (411), a czwarty – wydział teologiczny (91). W przypadku obu uniwersytetów widoczna jest tendencja do zwiększania się liczby studentów na wydziale medycznym, a zmniejszania się ich liczby na wydziale teologicznym. Tendencja ta została również odzwierciedlona w liczbie towarzystw z obszaru nauk o zdrowiu, których w czasach autonomii Galicji było najwięcej.

Tendencje występujące na obu galicyjskich uniwersytetach są także widoczne w Szkole Politechnicznej we Lwowie (tabela 5). Od samego początku badanego okresu obserwowany jest wzrost liczby wykładowców, wykładowców oraz słuchaczy. Dopiero przełom XIX i XX w. przyniósł większą dynamikę wzrostu, obserwowaną jednak początkowo tylko w liczbie słuchaczy (z 324 w 1895 r. do 1325 w 1905 r.).

Tabela 3. Liczba wykładowców, słuchaczy i wykładów na Uniwersytecie Lwowskim (semestr letni)

Rok	Wykładowcy				Słuchacze			Wykłady	
	prof. zw.	prof. nadzw.	docenci	inni	zwyčajni	nadzwyczajni	razem		
	1871	26	5	6	8	45	855		135
1881	27	5	12	12	56	907	87	994	108
1891	31	12	17	8	68	1062	107	1169	110
1901	48	19	36	46	149	1781	191	1972	210
1911	61	13	42	74	190	4280	315	4595	289

Źródło: [Rutowski 1898, s. 67; Pilat 1908, s. 105; Pilat 1913, s. 117 i 120].

Tabela 4. Liczba wykładowców, słuchaczy i wykładów na Uniwersytecie Jagiellońskim (semestr letni)

Rok	Wykładowcy				Słuchacze			Wykłady	
	prof. zw.	prof. nadzw.	docenci	inni	zwyčajni	nadzwyczajni	razem		
	1871	36	5	11	17	69	450		79
1881	37	15	21	19	92	653	75	728	133
1891	48	18	20	30	118	1014	133	1147	189
1901	50	30	32	53	165	1118	137	1255	261
1911	58	51	26	67	202	2478	163	2641	322

Źródło: [Rutowski 1898, s. 67; Pilat 1908, s. 105; Pilat 1913, s. 117 i 120].

Tabela 5. Liczba wykładowców, słuchaczy i wykładów w Szkole Politechnicznej we Lwowie (semestr zimowy)

Rok	Profesorowie						Słuchacze				Wykłady
	zwyczajni	nadzwyczajni	docenci	inni	razem	zwyczajni	nadzwyczajni	goście	razem		
1875	12	2	2	13	29	247	13	–	260	49	
1885	12	3	9	18	42	176	16	–	192	55	
1895	18	4	15	23	60	302	21	1	324	94	
1905	23	3	14	37	77	1128	80	117	1325	99	
1911	29	4	28	62	123	1723	31	49	1803	222	

Źródło: [Rutowski 1887, s. 57; Rutowski 1898 s. 76; Pilat 1908, s. 111; Pilat 1913, s. 117 i 120].

Z kolei zwiększenie się liczby wykładowców oraz wykładów jest zauważalne dopiero z końcem pierwszej dekady XX w. (odpowiednio z 77 wykładowców w 1905 r. do 123 w 1911 r. oraz z 99 wykładów w 1905 r. do 222 w 1911 r.). Najwięcej, bo ponad 90% słuchaczy, było narodowości polskiej. Kolejną grupę stanowili Rusini, których odsetek w poszczególnych latach był różny, ale nigdy nie przekroczył 10%. Ostatnią wymienianą grupą są Niemcy, którzy stanowili ok. 1–2% ogółu słuchaczy. Najwięcej słuchaczy w Szkole Politechnicznej we Lwowie studiowało na wydziale inżynierii (212 w 1875 r.). Ważną kwestią jest drastyczne zmniejszenie się liczby słuchaczy tego wydziału od 1880 r., kiedy to wynosiła ona niespełna 100. Stałe zwiększanie się liczby słuchaczy jest obserwowane dopiero od 1892 r., aby ostatecznie wynieść 846 w 1911 r. Kolejnymi wydziałami były wydziały mechaniki, budownictwa oraz wydział chemiczno-technologiczny (odpowiednio 28, 38 i 47 słuchaczy). Na tych wydziałach widoczna jest stała tendencja wzrostowa. Z roku na rok słuchaczy było więcej; w ostatnim roku analizy (1911 r.) ich liczba wyniosła odpowiednio: 476, 225 i 183.

5. Dorobek naukowy Galicji

Na obu uniwersytetach promowano magistrów i doktorów. Jedyłą dziedziną, w której słuchacze uzyskiwali promocje na magistrów, była farmacja. Początkowo więcej takich promocji nadawano w Krakowie, ze względu na późniejsze otwarcie wydziału lekarskiego we Lwowie. W XX w. sytuacja ta zmieniła się na korzyść Lwowa. Rocznie przyznawano od kilkunastu do kilkudziesięciu promocji, nigdy jednak więcej niż 40.

Przyznawano również promocje na doktorów. Na Uniwersytecie Lwowskim najwięcej było promocji na doktorów prawa – od ok. 50 w 1900 r. do 122 w 1910 r. Przyznawano promocje na doktorów wszech nauk lekarskich oraz na doktorów filozofii – w obu przypadkach po ok. 20 rocznie. Uzyskanie promocji na doktora teologii stanowiło jednostkowe przypadki. Powodem tego było utrzymanie średniowiecznego charakteru wydziału teologii, który miał stanowić wstęp dla wszystkich słuchaczy, niezależnie od tego, na jakim wydziale kształcili się dalej.

Podobnie było w Krakowie – tutaj także odnotowano najwięcej promocji na doktorów prawa (75 w 1910 r.). Kolejno najwięcej było promocji na doktorów wszech nauk lekarskich (28 w 1910 r., w tym 5 kobiet) oraz na doktorów filozofii (40 w 1910 r., w tym 6 kobiet). Zwiększenie liczby nadawanych promocji na doktorów filozofii w Krakowie obserwuje się dopiero od 1905 r. Wcześniej liczba ta oscylowała wokół 5, dlatego dziedzina ta znajduje się na trzecim miejscu. Nadawano również promocje na doktorów teologii, ale podobnie jak we Lwowie działo się to sporadycznie.

Szkoła Politechniczna we Lwowie nie miała prawa doktoryzowania aż do 1901 r., mimo że miała w tym czasie prawo do nadawania tytułu doktora habilitowanego [*Historia nauki polskiej. Tom IV...* 1987, s. 302]. Najwięcej promocji na doktorów (9) przyznano na wydziale inżynierii. Na pozostałych wydziałach promocje na doktorów przyznawano w tym okresie jednostkowo.

Według obliczeń [Dybiec 1995, s. 42] w okresie autonomii Galicji na obu uniwersytetach mogło doktoryzować się w sumie ok. 6000 osób. Tak duży wzrost kadry naukowej wynikał ze świadomej polityki uczelni, które chciały, aby uniwersytety stały się znane, a także chciały przyciągać polskich naukowców rozproszonych po świecie. Z drugiej strony dążono do tworzenia nowych katedr, aby dorównać najlepszym uniwersytetom w Europie. Uzyskanie stopnia doktora w większości przypadków nie wiązało się jednak z karierą naukową. Na wydziałach prawa posiadanie stopnia doktora było pożądane przy aplikaturze sądowej, notarialnej i adwokackiej. Z kolei na wydziałach lekarskich doktorat był dobrze widziany przy tzw. egzaminach fizykackich. Co więcej, nie wymagano wtedy formy pisemnej pracy doktorskiej, a praktykowano zdawanie tzw. rygorozów¹. Znacznie mniejsza liczba doktoratów na wydziałach humanistycznych i teologicznych była spowodowana brakiem wymagań, jakie stawiały wydziały prawa i wydziały lekarskie; były one raczej wyrazem osobistych ambicji absolwentów [*Historia nauki polskiej. Tom IV...* 1987, s. 90–91 i 291].

Pomimo zacofania gospodarczego Galicji uczelnie wyższe działające na jej obszarze dobrze prezentowały się na tle innych szkół wyższych w Europie, niewiele odbiegając od nich standardami czy jakością kształcenia. Uniwersytet Jagielloński oraz Uniwersytet Lwowski zyskały międzynarodowe uznanie. Szkoła Politechniczna we Lwowie na początku XX w. stała się jedną z liczących się uczelni technicznych w skali Europy [Świeboda 1999, s. 7].

W szkołach wyższych Galicji naukę pobierało wiele znanych postaci. Na Uniwersytecie Jagiellońskim wykształcenie zdobywali: Julian Dunajewski – ekonomista, minister skarbu Austrii, Fryderyk Zoll – prawnik, wiceprezes Akademii Umiejętności, poseł na Sejm Krajowy Galicji, Józef Dietl – lekarz, polityk, prezydent Krakowa, Napoleon Cybulski – współodkrywca adrenaliny, pionier elektroencefalografii. Wśród kształcących się na Uniwersytecie Lwowskim byli np. Stanisław Grabski – ekonomista, Tadeusz Pilat – statystyk, czy Oswald Balzer – historyk ustroju i prawa polskiego. Z kolei spośród studentów Szkoły Politechnicznej we Lwowie należy wymienić m.in.: Tadeusza Fiedlera – inżyniera mechanika, Romana Dzieślewskiego – pioniera polskiej elektryki, który jako

¹ Rygorozą to egzaminy kierunkowe, których zdanie było konieczne do otrzymania stopnia doktora w danej dziedzinie.

pierwszy Polak otrzymał tytuł profesora w tej dziedzinie, czy Arnolda Bollanda – chemika, późniejszego rektora Akademii Handlowej w Krakowie².

Wśród wybitnych prac z tego okresu należy wymienić *Bibliografię polską* Karola Estreichera, która stanowiła doniosłe dzieło z obszaru humanistyki, ukazujące cały polski dorobek piśmienniczy od XV do końca XIX w. Kolejnym doniosłym dziełem była *Bibliografia historii polskiej* Ludwika Finkla i jego uczniów. Oba wymienione dzieła stanowiły inspirację do tworzenia podobnych z innych dziedzin nauki na ziemiach polskich, a także w krajach ościennych. Polska literatura również doczekała się spójnego opracowania w postaci *Historii literatury polskiej* Michała Wiszniewskiego, a następnie Stanisława Tarnowskiego i Romana Pilata. W zakresie nauk ścisłych warto wymienić pracę polskich geologów pt. *Atlas geologiczny Galicji*, który zawierał szczegółowy opis i analizę wód mineralnych obszaru Galicji. Badania nad kriogeniką Karola Olszewskiego i Zygmunta Wróblewskiego, studia Mariana Smoluchowskiego nt. kinetycznej teorii materii czy odkrycia w dziedzinie chemii Leona Marchlewskiego nie tylko przyniosły międzynarodową sławę samym uczonym, ale też wpisały się w rozwój nauki światowej [Dybiec 1995, s. 45–47].

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. rozpoczęła się migracja uczonych do szkół wyższych w innych częściach kraju. To z Galicji pochodziło najwięcej naukowców, którzy zasilali kadry uniwersytetów dawnego Królestwa Polskiego i zaboru pruskiego. Uczni ci posiadali odpowiednią wiedzę oraz doświadczenie potrzebne do prowadzenia katedr i zakładów. To właśnie dorobek naukowy Galicji w największej mierze przyczynił się do rozwoju szkolnictwa i nauki w II RP [Świeboda 1999, s. 7 i 21].

6. Finansowanie nauki

Uzyskanie przez Galicję autonomii w istotny sposób wpłynęło na kształcenie i oświatę. Poza zwiększeniem środków przeznaczanych na oświatę, która była finansowana z dwóch budżetów, tj. budżetu państwa i budżetu krajowego, utrzymało się w świadomości społecznej przekonanie, że to właśnie państwo ma sprawować opiekę nad tym obszarem życia gospodarczo-społecznego. W 1867 r. na oświatę i kształcenie w Galicji przeznaczano 3,52% ogółu wydatków budżetowych (tabela 6). Z roku na rok odsetek ten wyraźnie wzrastał, osiągając wysokość 41,86% ogółu wydatków w 1912 r. Najwięcej środków przeznaczano na budowę szkół oraz rozwój lokali i wyposażenia w już istniejących obiektach. Pomimo stałego wzrostu nakładów nie sposób było poradzić sobie ze wszystkimi trudno-

² Dzisiejszy Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

ściami. Nadal utrzymywał się wysoki poziom analfabetyzmu, którego nie udało się wyraźnie zmniejszyć po blisko stuletnich zaniedbaniach. Na uwagę zasługuje również trudna sytuacja materialna nauczycieli, którzy pomimo wzrostu nakładów na oświatę długo musieli walczyć o podwyżki pensji, które były najniższe w szkolnictwie europejskim [Dybiec 1981, s. 10–11].

Tabela 6. Wydatki na cele oświatowe i kształcenie w Galicji (w koronach)

Rok	Wydatki na cele oświaty i kształcenie	Suma wydatków budżetowych	% ogółu wydatków
1867	46 828	1 328 767	3,52
1870	124 462	2 105 564	5,91
1875	425 046	4 441 511	9,57
1880	1 177 332	8 261 343	14,25
1885	948 939	7 328 826	12,95
1890	1 938 271	9 865 906	19,65
1895	4 270 684	21 313 308	20,04
1900	6 829 329	20 460 602	33,38
1905	10 901 796	27 966 018	38,98
1910	24 786 781	64 992 140	38,14
1912	31 556 675	75 388 836	41,86

Źródło: [Dybiec 1981, s. 16].

Szkoły wyższe, w odróżnieniu od innych szkół, były w całości finansowane przez skarb państwa, a dokładniej przez Ministerstwo Wyznań i Oświaty. Co prawda również w przypadku szkolnictwa wyższego obserwuje się wzrost nakładów, ale jego dynamika była wyraźnie niższa, niż wynikałoby to z potrzeb uczelni oraz liczby słuchaczy. Od początku okresu analizy Uniwersytet Jagielloński otrzymywał wyższe dotacje niż Uniwersytet Lwowski (tabela 7), od 432 500 koron w 1880 r. do 2 259 416 koron w 1913 r. Na pierwszą dotację w wysokości 1 mln koron uniwersytet w Krakowie mógł już liczyć pod koniec XIX w., natomiast uniwersytetu we Lwowie dopiero na początku XX w. Jeszcze mniej środków posiadała Szkoła Politechniczna we Lwowie, która w 1880 r. dysponowała dotacją wynoszącą zaledwie 164 848 koron. Nakłady zwiększyły się dopiero pod koniec okresu istnienia Galicji, osiągając 1 mln koron, co dalece odbiegało od poziomu, który zapewniłby swobodny rozwój szkolnictwa wyższego i odpowiedni poziom nauki.

Głównymi problemami galicyjskich uczelni były niedostateczna liczba lokali oraz ich słabe wyposażenie, jak również niedostatecznie liczna kadra naukowo-dydaktyczna, nieodpowiadająca przyrostowi liczby studentów

Tabela 7. Preliminarz wydatków Ministerstwa Wyznań i Oświaty na uniwersytety i szkołę politechniczną w Galicji (w koronach)

Rok	Uniwersytet Lwowski	Uniwersytet Jagielloński	Szkoła Politechniczna we Lwowie
1880	305 670	432 500	164 848
1885	354 200	787 000	175 600
1890	448 800	620 300	185 400
1895	482 200	1 030 360	222 870
1900	912 866	1 487 056	360 570
1905	1 166 830	1 461 089	483 268
1910	1 356 239	1 812 611	704 188
1913	1 658 666	2 259 416	1 166 121

Źródło: [Dybiec 1981, s. 12].

i wykładów. Wszystkie te trudności wynikały z niedoinwestowania uczelni. Oba uniwersytety zmagaly się z brakiem możliwości tworzenia nowych katedr i zakładów, nie mówiąc już o ich dobrym wyposażeniu. Jako przykład może posłużyć Uniwersytet Lwowski, który przeszło 20 lat starał się o otwarcie wydziału lekarskiego. Utworzenie tego wydziału było o tyle ważne, że Galicja borykała się z niedoborem lekarzy w porównaniu z innymi krajami mocarstwa. W 1894 r., w którym ostatecznie utworzono wydział, problemy się nie skończyły, gdyż wydział nie posiadał koniecznych urządzeń. Domagano się również utworzenia klinik kilku specjalności. Te po utworzeniu szybko jednak przestały funkcjonować z powodu braku środków. W trochę lepszej sytuacji był Uniwersytet Jagielloński, ale i tak różniła się ona od sytuacji innych uniwersytetów austriackich. Większe środki zawdzięczał głównie swojej roli, jaką odgrywał w środowisku naukowym, kulturowym i społecznym. Nie bez znaczenia było również to, że profesorowie uniwersytetu sprawowali różne funkcje polityczne w Austrii. Mimo to uczelnia krakowska, podobnie jak Uniwersytet Lwowski, nie posiadała odpowiedniego wyposażenia laboratoriów czy klinik. Borykała się również z problemem niemożności utworzenia nowych katedr oraz brakiem odpowiedniej kadry naukowej. Uwagę na taki stan rzeczy zwracali nie tylko sami profesorowie, ale również studenci. Rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego, prof. Julian Dunajewski, minister skarbu Austrii w latach 1880–1891, podnosił tę kwestię w czasie obrad parlamentu, ale nie odniosło to oczekiwanego skutku.

Szkoła Politechniczna we Lwowie otrzymywała najniższe środki spośród wymienionych. Władze, pracownicy oraz studująca młodzież wielokrotnie domagali się utworzenia właściwych katedr, laboratoriów czy zakupu sprzętu, co na uczelni technicznej jest wyjątkowo istotne. Niezrozumiąły jest także opór

w stosunku do utworzenia wydziału górniczego, o co zabiegano przez dziesięciolecie. Galicja posiadająca liczne złoża nafty przez długi czas nie miała właściwego zaplecza naukowego, aby móc lepiej i szybciej rozwijać się gospodarczo w tym obszarze [Dybiec 1979, s. 20–30]. Osobnym problemem były biblioteki. Wzrostowi liczby studentów nie towarzyszył odpowiedni wzrost księgozbiorów. Brak książek i najnowszych publikacji doskwierał również profesorom, którzy nie mogli prowadzić badań naukowych bez dostępu do aktualnej wiedzy w swoich dyscyplinach [Dybiec 1981, s. 17].

Pomimo niskich nakładów finansowych i ciągłych trudności, z jakimi zmagali się uczelnie, warto wskazać pozytywne aspekty szkolnictwa wyższego w okresie autonomii Galicji. Dzięki staraniom i dotacjom udało się w pewnym stopniu zaspokoić, a przynajmniej zmniejszyć zapotrzebowanie na lokale. Wybudowano kilka klinik oraz kolegiów, co należy uznać za spore osiągnięcie przy niskim poziomie finansowania i niechęci władz mocarstwa do rozwijania nauki na obszarze Galicji. Na uwagę zasługuje również kwestia stypendiów, które mniej zamożnej młodzieży dawały szansę na zdobycie wyższego wykształcenia. Za pomocą stypendiów starano się również zachęcić do kształcenia w niektórych obszarach. Budżet krajowy odegrał ważną rolę przy finansowaniu badań naukowych. Pewne obszary badań były bardziej wspierane niż inne. Szczególnie dotowano te badania, które wiązały się z rozwojem gospodarki galicyjskiej, np. geologiczno-górnice prace poszukiwawcze. Wspierano publikacje dotyczące tej specjalności, ale także innych. Wraz ze wzrostem nakładów na oświatę i kształcenie rozwijała się działalność edytorska. Dofinansowywane były czasopisma pedagogiczne, gospodarcze czy techniczne, ale też wydawanie podręczników szkolnych i literatury popularnej dla szerokiego grona odbiorców [Dybiec 1981, s. 17].

7. Podsumowanie

Zmiany polityczne, jakie nastąpiły w drugiej połowie XIX w. w Galicji, dały społeczeństwu możliwość samodzielnego decydowania o jej rozwoju. Z czasem w Galicji zaczęto prowadzić wielokierunkową działalność polityczną, która przejawiała się w aktywności wielu organizacji, samorządnych instytucji społecznych czy publikacji prasy na szeroką skalę. W wolniejszym tempie zmiany te wpływały również na oświatę i naukę. Rozwój w tym obszarze nie tylko stanowił dopełnienie, ale też pobudzał do większej aktywności społecznej w pozostałych dziedzinach. Uważa się, że kolejne dziesięciolecia po uzyskaniu autonomii były tymi, które przyczyniły się do kulturowego wyzwolenia północnej dzielnicy mocarstwa austriackiego [Terlecki 1990, s. 19–20].

Uzyskanie autonomii przez Galicję przyczyniło się do znacznego rozwoju szkolnictwa. Jednym z głównych powodów był dostęp społeczeństwa do finansowania oświaty na różnych poziomach kształcenia. Nauka była możliwa nie tylko w dotychczas znanych obszarach, ale również w nowych, których organizacją zajęły się władze na szczeblu samorządowym i rządowym. Można stwierdzić, że okres autonomii był dla galicyjskiej oświaty i nauki dobrym czasem, w którym nastąpiła poprawa poziomu wykształcenia, szczególnie w większych ośrodkach miejskich [Broński 2003, s. 75].

Sytuacja w przedstawionych uczelniach galicyjskich była podobna. Po uzyskaniu autonomii wzrosła liczba wykładowców, wykładów oraz słuchaczy. Największa dynamika tego wzrostu przypada na początek XX w. Powstawały nowe wydziały, katedry czy kierunki kształcenia. Wraz ze wzrostem liczby słuchaczy zwiększyły się nakłady na uczelnie, ale ich wysokość nie zaspokajała wszystkich potrzeb. Udało się w tym czasie wybudować kilka klinik oraz stworzyć nowe katedry, potrzeby lokalowe były jednak wciąż bardzo duże. Na niedostatek cierpiały też biblioteki uniwersyteckie, które z powodu niskich dotacji nie mogły należycie wyposażać i uzupełniać zbiorów literaturowych. Poziom wykształcenia w okresie autonomii Galicji poprawił się, ale niskie nakłady na uczelnie, badania naukowe oraz niedoposażenie poskutkowało dysproporcją pomiędzy naukami humanistycznymi a ścisłymi, na korzyść tych pierwszych. Trzy na cztery wydziały w obu uniwersytetach kształciły w zakresie nauk humanistycznych, tj. prawa, filozofii i teologii. Tylko jeden wydział – lekarski, oraz najniżej dotowana politechnika kształciły na kierunkach ścisłych. To spowodowało, że Galicja nie miała dużego zaplecza naukowo-kadrowego w tych dziedzinach, które w największym stopniu przekładają się na rozwój gospodarczy, ale po odzyskaniu przez Polskę niepodległości mogła się poszczycić największymi osobistościami nauk humanistycznych.

Literatura

- Bartoszewicz K. [1917], *Dzieje Galicji. Jej stan przed wojną i „wyodrębnienie”*, Gebethner i Wolff, Kraków.
- Broński K. [2003], *Rozwój gospodarczy większych miast galicyjskich w okresie autonomii*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków.
- Dybiec J. [1979], *Finansowanie nauki i oświaty w Galicji 1860–1918*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Dybiec J. [1981], *Mecenat naukowy i oświatowy w Galicji 1860–1918*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Dybiec J. [1995], *Życie naukowe w Galicji doby autonomicznej [w:] Galicja i jej dziedzictwo. Tom 3. Nauka i Oświata*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów.

- Historia nauki polskiej. Tom III 1795–1862* [1977], red. B. Suchodolski, Polska Akademia Nauk, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Historia nauki polskiej. Tom IV 1863–1918. Cz. I i II* [1987], red. B. Suchodolski, Polska Akademia Nauk, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Hulewicz J. [2013], *Akademia Umiejętności w Krakowie 1873–1918. Zarys dziejów*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków.
- Jonca K. [2001], *Rozwój gospodarczy Polski do 1939 roku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Małecki J.M. [1991], *Zarys dziejów Polski 1864–1939*, Znak, Kraków.
- Pilat T. [1908], *Podręcznik Statystyki Galicyi. Tom VIII część pierwsza*, Krajowe Biuro Statystyczne, Lwów.
- Pilat T. [1913], *Podręcznik Statystyki Galicyi. Tom IX część pierwsza*, Krajowe Biuro Statystyczne, Lwów.
- Rutowski T. [1887], *Rocznik Statystyki Galicyi. Rok I*, Krajowe Biuro Statystyczne, Lwów.
- Rutowski T. [1898], *Rocznik Statystyki Galicyi. Rok V*, Krajowe Biuro Statystyczne, Lwów.
- Stopińska-Pająk A. [1995], *Polska oświata dorosłych w Galicji na przełomie XIX i XX wieku [w:] Galicja i jej dziedzictwo. Tom 3. Nauka i oświata*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów.
- Świeboda J. [1999], *Rola Galicji w rozwoju nauki i oświaty II Rzeczypospolitej*, Wyższe Seminarium Duchowne w Rzeszowie, Rzeszów.
- Terlecki R. [1990], *Oświata dorosłych i popularyzacja nauki w Galicji w okresie autonomii*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.

Galicja's Institutions of Higher Education in the Period of Autonomy

(Abstract)

The article examines the situation of universities in autonomous Galicia. The main area of research is the situation at universities and in the Lviv Polytechnical School, including the number of academic staff, students and lectures. The analysis also included the issue of financial support for academics, and led to the conclusion that Galicia gaining its autonomy contributed to the development of education and improved the educational level generally. Greater access to funding brought academics to new areas. The situation at the universities analyzed was similar: The number of teachers, lectures and student body increased from the outset of autonomy. Moreover, new faculties, departments and fields of study were opened. Galician educational institutions developed numerous famous humanists.

Keywords: autonomy, Galicia, tertiary education, university.